

AGNIESZKA BŁĄŻEK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Neofilologii

blazek@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0002-4741-0985

Mechanizmy harmonizacji terminologii wielojęzycznej międzynarodowych procesów integracyjnych w obszarze społeczno-politycznym

Harmonisation Mechanisms of Multilingual Terminology in Socio-Political Integration Processes

Abstract

International socio-political integration processes are inevitably accompanied by processes of terminological harmonisation. However, the modelling of terminological harmonisation within the multilingual Bologna Process has shown that these mechanisms are not only based on explicit terminological standardisation in the traditional sense, but are also influenced by the normative power of real specialized discourse (Błązek 2018). In this article, I reassess the findings on the terminology of the Bologna Process in light of current scientific reflections on specialized communication, which emphasise its cultural dimension (culturality) (e.g. Kalverkämper 2016, 2023). This approach seeks to provide a more adequate description of how terminological harmonisation mechanisms function. I argue that the perspective of the culturality in specialized communication – where terminology is viewed not merely as part of a linguistic or conceptual system, but above all as deeply embedded in the speaker's knowledge, goals, intentions and motives, within a specific professional or disciplinary culture – offers an adequate theoretical framework to explain how mechanisms such as the conventionalisation of textual practices, the conventionalisation of the semiotic organisation of parallel texts, or the conventionalisation of parallel textual terminologies can produce harmonisation effects with a multilingual dimension.

Keywords: multilingual terminology, terminology harmonisation, socio-political terminology, specialized communication, culturality of specialized communication

Słowa kluczowe: terminologia wielojęzyczna, harmonizacja terminologiczna, terminologia procesów społeczno-politycznych, komunikacja specjalistyczna, kulturowość komunikacji specjalistycznej

Wstęp

22

Harmonizacja jest istotnym czynnikiem międzynarodowych procesów integracyjnych i dotyczy najczęściej przepisów prawa różnych państw lub wytycznych stosowanych w międzynarodowych korporacjach. Tak rozumianej harmonizacji odbywającej się w ramach specjalistycznych obszarów komunikacyjnych towarzyszy harmonizacja terminologii wielojęzycznej. W przypadku harmonizacji terminologii wielojęzycznej, jak wykazałam w publikacji dotyczącej komunikacyjnych aspektów terminologii Procesu Bolońskiego (Błażek 2018), nie chodzi (jedynie) o kształtowanie terminologii w oparciu o eksplicytne prace normalizacyjno-terminologiczne w tradycyjnym ich rozumieniu, lecz w oparciu o normatywną siłę rzeczywistego dyskursu specjalistycznego. Pytanie, jakie nasuwa się wobec powyższego stanu rzeczy, brzmi: jakie teoretyczne tło (pojęciowe) umożliwia adekwatne wyjaśnienie tych dyskursywnych mechanizmów harmonizacyjnych wpływających na jednakowe rozumienie terminologii międzynarodowych procesów integracyjnych *w różnych językach*?

W niniejszym artykule dokonuję teoriopoznawczej reewaluacji (nowego wyjaśnienia poznawczego) uzyskanych w 2018 r. wyników badań nad terminologią Procesu Bolońskiego na tle aktualnej refleksji naukowej nad komunikacją specjalistyczną podkreślającej kulturowy wymiar (kulturowość) komunikacji specjalistycznej (por. Kalverkämper 2016; 2023: 88 i nast.). Tę nową optykę oglądu terminologii można w skrócie przedstawić tak, że za każdym terminem (w tekście) stoi nie tylko system języka i system pojęciowy (tradycyjne stanowisko), lecz przede wszystkim osoba mówiąca z jej wiedzą specjalistyczną (por. Gucza 2020: 14), ale i celami, intencjami i motywami osadzonymi w konkretnym obszarze działalności (w konkretnej kulturze specjalistycznej). Taka optyka oglądu terminologii pozwala na bardziej adekwatne (względem wcześniejszych) wyjaśnienie funkcjonowania mechanizmów harmonizacji terminologicznej, którego dokonam w niniejszym artykule.

W pierwszej części artykułu przedstawię pojęcie harmonizacji terminologicznej w jej tradycyjnym ujęciu oraz w ujęciu rozszerzonym, które określe mianem harmonizacji koordynacyjnej. Zreferuję także założenia Procesu Bolońskiego jako konkretnego obszaru omawianej tu działalności wspólnoty specjalistycznej (kultura specjalistyczna). W następnym kroku objaśnię, jakie metodologiczne konsekwencje wyznacza przyjęcie perspektywy kulturowej do oglądu językowych przejawów komunikacji specjalistycznej (kulturowość komunikacji specjalistycznej). W ostatniej części artykułu zaprezentuję trzy przykłady mechanizmów harmonizacji wielojęzycznej terminologii Procesu Bolońskiego i dokonam ich wyjaśnienia z przyjętej tu perspektywy kulturowości komunikacji specjalistycznej i z użyciem przyjętych dla takiego oglądu pojęć.

Harmonizacja terminologii wielojęzycznej

Objaśnienie centralnego pojęcia, tj. harmonizacji terminologicznej, wymaga na wstępie poczynienia kilku ogólnych założeń na temat terminologii, której użycie zawężam tutaj do międzynarodowych społeczno-politycznych procesów integracyjnych¹:

¹ Zawężając tutaj ogląd terminologii do międzynarodowych społeczno-politycznych procesów integracyjnych, podążam za postulatem Gajdy (1990: 39 i nast.) uwzględniania zróżnicowania terminologii, co jest ważne w kontekście ciągle aktualnego

- terminologia danego procesu integracyjnego kształtuje się wraz z jego rozwojem i wzrostem liczby osób komunikujących się przy użyciu tej terminologii;
- osoby komunikujące się przy użyciu tej terminologii (uczestnicy komunikacji) to nie tylko specjaliści z danej dziedziny, ale i wszyscy użytkownicy korzystający ze struktur i działań danego procesu integracyjnego na obszarze jego obowiązywania tj. także w wymiarze międzynarodowym i wielojęzycznym.

Praca terminologiczna dotycząca tak rozumianej terminologii obejmuje m.in.:²

- ustalenie (wzgl. zrekonstruowanie/adaptację) spójnego systemu pojęć i terminów odzwierciedlającego cele, zadania, strukturę i sposób funkcjonowania danego procesu integracyjnego w L1, L2 itd.;
- weryfikację terminów pod kątem poprawności językowej;
- prowadzenie działań na rzecz jednolitości terminologii wielojęzycznej (harmonizacja terminologiczna) z uwzględnieniem „normatywnej siły dyskursu” (specjalistycznego) (Galinski, Budin 1999: 2194).

Koncepcja harmonizacji terminologii wielojęzycznej obecna jest w terminoznawstwie od jego początków. Za pierwszą należy uznać preskryptywną koncepcję klucza terminologicznego Eugena Wüster ([1931] 1966), tj. propozycję ustanowienia zbioru internacjonalnych terminoelementów tworzących międzynarodowy system terminotwórczy, pozwalający tworzyć w wielu językach terminy o podobnej strukturze. Z kolei deskryptywna koncepcja harmonizacji Freda W. Riggsa (1981) opracowana dla UNESCO w odniesieniu do terminologii nauk społecznych przewidywała tworzenie tzw. nomenklatorów z definicjami opisowymi pojęć uwzględniającymi cechy dyskursywne oznaczających je w danym języku terminów. Pojęcie harmonizacji zatem ewoluowało, także wraz z rozumieniem terminu oraz czynników pozostających w relacji do niego (Błażek 2018: 125–156; Roelcke 2018), i obejmuje dziś przede wszystkim działania formalno-konceptualne na terminach, tj. na oznaczeniu i pojęciu, oraz opis czynników o charakterze społeczno-komunikacyjnym wpływających na zróżnicowane rozumienie terminu (Błażek 2021). Poniższa tabela (por. Tabela 1.) przedstawia działania obejmujące tak rozumianą harmonizację, którą w tym miejscu nazwę *harmonizacją tradycyjną*.

Tabela 1. Działania w ramach tradycyjnej harmonizacji terminologii wielojęzycznej

Działania dot. oznaczenia	1. Użycie prototypów strukturalnych; 2. Użycie morfemów internacjonalnych; 3. Użycie tych samych motywów nazwotwórczych.
Działania dot. pojęcia	1. Adaptacja systemu pojęciowego z L1 do L2, L3...; 2. Stwierdzanie porównywalności systemów pojęciowych w L1, L2... przez: • ustalanie relacji semantycznych (różnice i podobieństwa); • wypełnianie luk pojęciowych (terminologicznych); 3. Ujednolicanie definicji.

stwierdzenie tegoż autora, że terminologia nauk społeczno-humanistycznych (do której należy także przedstawiany w niniejszym artykule zakres terminologii) „stanowi najsłabiej penetrowany badawczo obszar” (Gajda 1990: 11).

- 2 O szerszym rozumieniu pracy terminologicznej, obejmującej nie tylko tworzenie i doskonalenie terminów/ leksykonów terminologicznych, lecz także działania na rzecz wdrożenia i upowszechniania terminologii (i wiedzy) piszę w artykule poświęconym działalności terminologicznej Hipolita Cegielskiego (1813–1868) w zakresie techniki rolniczej (Błażek 2023).

Działania dot. otoczenia terminu	Ustalanie i opis czynników wpływających na zróżnicowane rozumienie terminu (czynniki o charakterze zawodowym, technicznym, społecznym, gospodarczym, kulturowym, lingwistycznym).
----------------------------------	---

W oparciu o przeprowadzone badania nad wielojęzyczną terminologią Procesu Bolońskiego (Błązek 2018) postuluję jednak, zwłaszcza w odniesieniu do terminologii międzynarodowych społeczno-politycznych procesów integracyjnych, rozszerzenie tradycyjnego pojęcia harmonizacji o elementy funkcjonalno-komunikacyjne zidentyfikowane przeze mnie jako zjawiska dyskursywne regulujące przebieg wielojęzycznej komunikacji specjalistycznych wspólnot międzynarodowych, przy czym działania harmonizacyjne polegają tutaj na wzmocnieniu i optymalizacji tych zjawisk, a sama optymalizacja łączy się z gotowością (wzgl. zależy od niej) uczestników dyskursu do realizacji wspólnych celów. Poniższa tabela (por. Tabela 2.) przedstawia zestawienie takich działań harmonizacyjnych, które łącznie nazwę *harmonizacją koordynacyjną* i zaklasyfikuję – w systemie dotychczasowych klasyfikacji działań harmonizacyjnych – do działań dotyczących dyskursu (tj. wyrażanych praktykami tekstowymi).

Tabela 2. Działania w ramach koordynacyjnej harmonizacji terminologii wielojęzycznej

Działania dot. dyskursu	1. Skonwencjonalizowanie praktyk tekstowych; 2. Skonwencjonalizowanie organizacji semiotycznej tekstów paralelnych; 3. Paralelna terminologizacja tekstowa systemu pojęciowego.
-------------------------	---

W dalszej części artykułu objaśnię wymienione w tabeli działania na przykładzie terminologii Procesu Bolońskiego. Objaśnienia poprzedzę krótkim opisem struktury i funkcjonowania Procesu Bolońskiego (wzgl. Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego), który jest niezbędny dla zrozumienia natury ww. działań. Nakreślę też perspektywę badawczą, która pozwoliła na wyciągnięcie odpowiednich wniosków.

Proces Boloński i jego terminologia

Proces Boloński to podlegający nieustannym przemianom proces harmonizacji systemów szkolnictwa wyższego państw członkowskich (obecnie 49 członków), w wyniku którego powstał i podlega ciągłej ewolucji Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego (EOSW). Proces Boloński realizowany jest na trzech poziomach: na poziomie ponadnarodowym, makropoziomie narodowym i mikropoziomie narodowym (poszczególnych szkół wyższych), i w odróżnieniu od np. Unii Europejskiej nie ma charakteru federacyjnego z obowiązującymi całą wspólnotę ponadnarodowymi przepisami normatywnymi. Ma on charakter konfederalistyczny i jest oparty na zasadach integracji międzyrządowej (ang. *intergovernmentalism*). Cele wspólnoty nie są więc realizowane przez jej organy ponadnarodowe, lecz przez właściwe organy władzy każdego z państw członkowskich. Przystąpienie do takiej wspólnoty jest wprawdzie dobrowolne, ale zarazem zobowiązuje do przestrzegania pewnych reguł, które państwa członkowskie formułują na (makro- i mikro-) poziomie narodowym w formie aktów normatywnych.

Status terminologii języka takiej wspólnoty (konieczność jej stosowania w ustalonym znaczeniu) jest pochodną wyżej opisanego statusu instytucjonalno-prawnego wspólnoty. I tak terminologia

dokumentów (tekstów specjalistycznych) wspólnoty o zasięgu ponadnarodowym ma charakter jedynie referencyjny, status normatywny ma natomiast terminologia właściwych aktów prawnych na poziomie narodowym. Fakt, że Proces Boloński podlega wraz z każdą konferencją ministrów szkolnictwa wyższego państw członkowskich nieustannym przemianom i jest toczącym się – jak sama nazwa wskazuje – procesem (*in statu nascendi*), a nie osiągniętym stanem, w znaczący sposób utrudnia tradycyjne, tj. oparte na nazwie (znaku), definicji oraz systemie terminologicznym, ujęcie słownictwa specjalistycznego wspólnoty Procesu Bolońskiego, ponieważ słownictwo to – opisujące ów dynamiczny stan – także podlega ciągłym zmianom. Dynamika Procesu Bolońskiego ma jednak ograniczenia. Wynikają one z szeregu mechanizmów koordynacyjnych wspólnoty, takich jak mechanizmy decyzyjne, sterujące, dyseminacyjne, implementacyjne, monitorujące, ewaluacyjne. Mechanizmy te wyrażane są tekstowo w międzynarodowym dyskursie wspólnoty Procesu Bolońskiego i – jak pokażę na przykładach terminologii angielskiej³, niemieckiej i polskiej z zakresu kwalifikacji w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego, tj. wybranego zakresu Procesu Bolońskiego – mają wpływ na funkcjonowanie i harmonizację terminologii wielojęzycznej.

Kulturowość komunikacji specjalistycznej jako perspektywa ogłędu harmonizacji terminologicznej

Terminologia, którą będę się posługiwać w przytoczonych przykładach, jest pochodną przyjętej przeze mnie poniżej opisanej kulturowej perspektywy komunikacji specjalistycznej, z jakiej omawiam harmonizację terminologii wielojęzycznej. Przyjęcie takiej perspektywy postuluje Hartwig Kalverkämper (2016), a wynika z niej, że każdy termin wtopiony jest w układ kręgów wyższego rzędu ogólności, tj. tekst specjalistyczny, akt komunikacji specjalistycznej i wreszcie w sytuację kulturową (por. Kalverkämper 2016, 2023). Układ ten pokazuje, że termin nie może się obyć bez osadzenia go z jednej strony w sferze mówienia jednostkowego człowieka (uczestnika komunikacji specjalistycznej), a z drugiej strony – w kręgu czynników ograniczających twórczą postawę człowieka (uczestnika komunikacji specjalistycznej). Poniżej przestawię szerzej swój punkt widzenia.

Człowiek jako jednostka dąży do poznania świata i do sprawnego działania w świecie, umysł człowieka pozwala mu na działania twórcze i niepowtarzalne, wyrażane w działaniach komunikacyjnych. Jednocześnie swoboda działań komunikacyjnych człowieka podlega *ograniczeniom* mającym swoje źródło z jednej strony w ludzkim aparacie mentalnym, którego częścią jest język, z drugiej strony wynikającym z funkcjonowania człowieka we wspólnotach komunikatywnych (Zabrocki 1963). Wspólnoty komunikatywne, w tym międzynarodowe specjalistyczne wspólnoty komunikatywne, w swoich (tekstowych) praktykach wspólnotowych konstytuują/nadają sobie, utrwalają i modyfikują systemy interpretacyjne i normatywne, które strukturyzują funkcjonowanie wspólnoty i stają się częścią rzeczywistości. Systemy te również stanowią *ograniczenia* swobody człowieka, „nakazując” działania komunikacyjne w kategoriach tychże utwalonych systemów interpretacyjnych i normatywnych. Na tak nakreślonym kontinuum ludzkiej specjalistycznej działalności komunikacyjnej po jednej stronie leży nowatorstwo (twórczość), które modyfikuje i rozwija praktyki wspólnotowe, po drugiej zaś odtwórczość,

3 Język angielski jest tutaj rozumiany jako język referencyjny, tj. język noszący znamiona dekulturnacji i pełniący rolę metajęzyka semantycznego.

która te praktyki instytucjonalizuje i stabilizuje. W odniesieniu do terminologii wielojęzycznej wspólnot społeczno-politycznych takich jak Proces Boloński można to kontinuum wyrazić rozróżnieniem między słownictwem regulatywnym a ideatywno-konstytutywnym (Błażek 2018: 214–224). Nieostrość słownictwa ideatywno-konstytutywnego jest źródłem różnorodności i warunkiem *sine qua non* kreatywnego rozwoju wiedzy wspólnoty. Z kolei jednoznaczność słownictwa regulatywnego oparta nie tylko na operacjach nazywania i definiowania, lecz przede wszystkim na konieczności respektowania wskazówek płynących z tekstowych praktyk interpretacyjnych i systemów normatywnych wspólnoty, jest warunkiem *sine qua non* konwencjonalizowania działań komunikacji specjalistycznej na mocy ich powszechności, powtarzalności i szerokiej akceptacji, pomagającym danej wspólnocie specjalistów w uzyskaniu wewnętrznej spójności, optymalizowaniu komunikacji i tym samym w osiąganiu wyznaczonych celów. Bo to właśnie cele wspólnoty są układem odniesienia dla specjalistycznych działań komunikacyjnych wspólnoty.

Uczestnictwo we wspólnotach specjalistycznych nadaje więc funkcjonowaniu w nich człowieka charakter kulturowy. Przyjęcie perspektywy kulturowej w komunikacji specjalistycznej oznacza, że regulowanie rzeczywistości wspólnotowej nie musi następować jedynie w drodze operacji intelektualnych zorientowanych na język (w przypadku terminologii w szczególności w drodze definiowania pojęć), lecz może się odbywać przez postrzeganie, przetwarzanie i stosowanie sprzężonych z celem wspólnoty reguł interpretacyjnych i systemów normatywnych będących częścią interakcji wspólnot specjalistycznych. Przy czym operacje intelektualne mogą także polegać na świadomym tworzeniu tych reguł lub wzmacnianiu istniejących mechanizmów.

Przykład nr 1 – harmonizacja przez skonwencjonalizowanie praktyk tekstowych

Kalverkämper tak charakteryzuje model progresji w badaniach nad komunikacją specjalistyczną, wyrażany schematem *termin – język specjalistyczny – komunikacja specjalistyczna – kultura specjalistyczna*: „Ów rozrastający się format skutkował w końcu tym, że od początku XXI wieku pojedynczy element widzi się na tle jego powiązań, to co statyczne – na tle jego rozwoju, a funkcjonowanie części jako działanie w procesie (...)” (2023: 89)⁴. W progresję tę wpisuje się także pojęcie intertekstualności, które na gruncie badań nad komunikacją specjalistyczną zostało rozszerzone i przedmiotem analizy czyni już nie tyle pojedyncze teksty i powiązania między nimi, a „funkcjonalną całość procesów tekstowych” (*ibid.*). Konkretnie chodzi tu o „procesy splatania się tekstów, którymi wypełnione są całe przestrzenie działalności, po to, aby utrzymać praktykę tekstową lub po prostu, aby doprowadzić tę praktykę od jakiegoś punktu wyjścia do celu”⁵ (Kalverkämper 2023: 90). Oczywiście chodzi o *znaczącą* praktykę tekstową zorientowaną na realizację celu (funkcjonalną).

4 Oryg.: „Die gewachsene Dimension hat schließlich, seit Beginn des 21. Jahrhunderts, dazu geführt, das Einzelne in seinem Verbund, das Statische in seinen Abläufen, das Funktionieren des Teils als Funktionieren in Prozessen zu sehen (...)” [tłum. A.B.].

5 Oryg.: „(...) die Texte-Verkettungsprozesse, die ganze Handlungsräume beherrschen, um ebendiese textuellen Handlungsabläufe in Ganz zu halten, sie überhaupt von einem Ausgangspunkt zu einem Ziel zu bringen.” [tłum. A.B.].

Rekonstrukcja praktyki tekstowej w zakresie kwalifikacji w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego wyraźnie pokazuje, że procesy tekstowe *tworzą* w przestrzeni międzynarodowej i wielojęzycznej funkcjonalną całość, która nakłada uczestnikom komunikacji pewne *ograniczenia* w użyciu i rozumieniu słownictwa specjalistycznego, zmierzające do ujednoznacznienia (harmonizacji) terminologii, także terminologii wielojęzycznej. W oparciu o Schemat 1. opiszę poniżej zrekonstruowaną praktykę tekstową.

Kluczowe teksty specjalistyczne wybranego obszaru tematycznego w językach angielskim, polskim i niemieckim to na poziomie ponadnarodowym:

- The overarching framework of qualifications of the European Higher Education Area [QF_EHEA],

na makropoziomie narodowym odpowiednio:

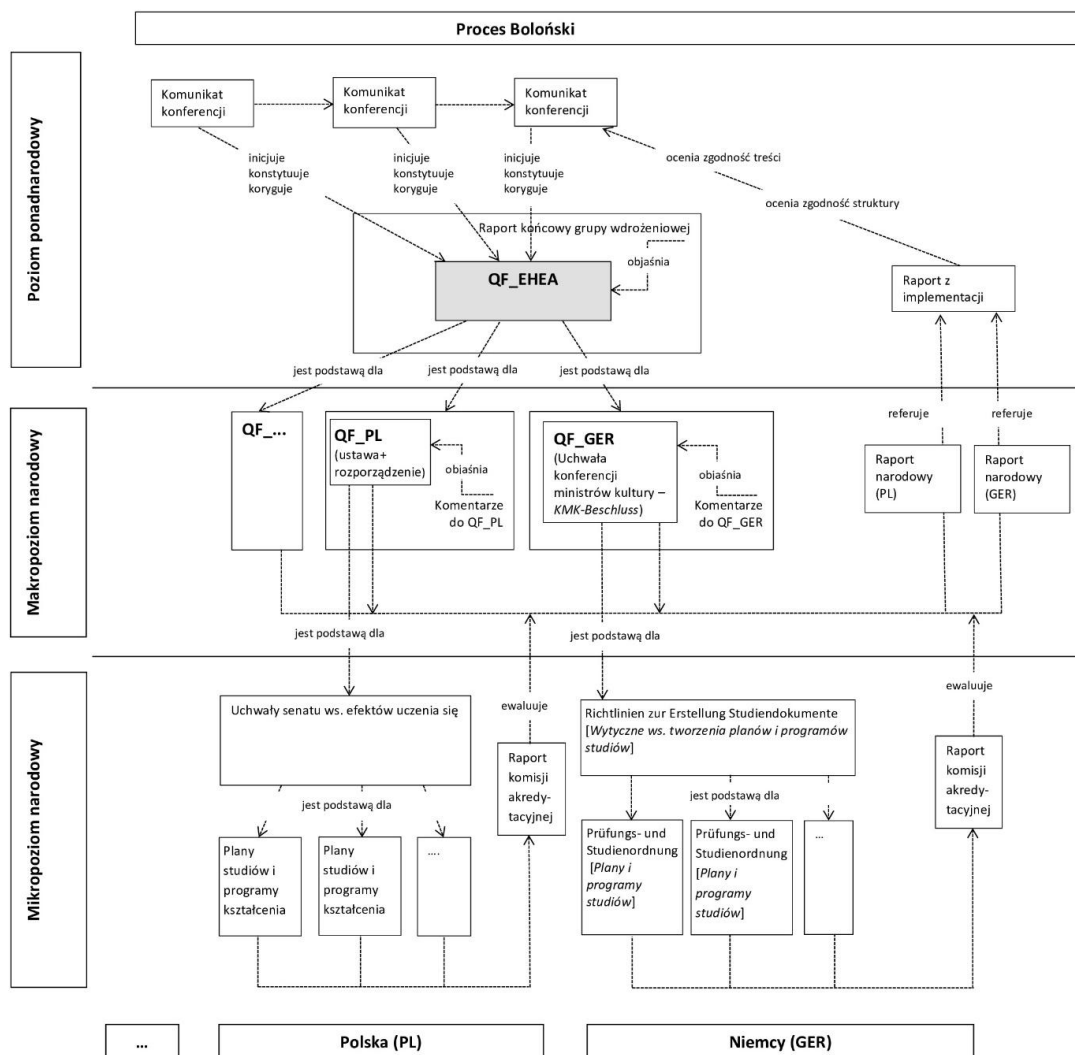
- Krajowe ramy kwalifikacji dla polskiego szkolnictwa wyższego [QF_PL],
- Qualifikationsrahmen für deutsche Hochschulabschlüsse [QF_GER].

Kolejne teksty (wzgl. gatunki tekstów), na schemacie przedstawione w prostokątnych ramkach (komunikat konferencji, raport krajowy, uchwała senatu (PL), wytyczne w sprawie tworzenia planów i programów studiów (DE) itd.), zidentyfikowałam na podstawie analizy sygnałów intertekstualnych (Helbig 1996: 111 i nast.), a relacje między tekstami (wzgl. gatunkami tekstów) ustaliłam w oparciu o ich funkcje (por. Klein 1991: 246) wywiedzione z opisanych wyżej mechanizmów koordynacyjnych wspólnoty Procesu Bolońskiego i konkretyzujące te mechanizmy. W myśl założenia, że mechanizmy te realizowane są w formie tekstowej, każdorazowo można przypisać danemu tekstowi (wzgl. danemu gatunkowi tekstu) funkcję ze względu na jego rolę w funkcjonowaniu wspólnoty.

I tak np. dla polskich terminów *kwalifikacja, poziom, charakterystyki poziomów, efekty uczenia się*, których źródłem jest QF_PL, funkcję referencjalną pełni terminologia zawarta w QF_EHEA. W stosunku do QF_EHEA funkcję objaśniającą pełni *Raport końcowy grupy wdrożeniowej*, a funkcję inicjującą i konstytuującą pełnią *komunikaty konferencji* (ministrów szkolnictwa wyższego). Natomiast terminologia QF_PL, tekstu zakotwiczonego w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce oraz właściwych rozporządzeniach, pełni na mikropoziomie narodowym funkcję referencjalną w odniesieniu do *wytycznych ws. tworzenia planów i programów studiów* oraz konkretyzujących je treści. *Raporty komisji akredytacyjnej* pełnią w odniesieniu do uchwał senatu oraz tekstów powstałych w ich rezultacie funkcję ewaluacyjną i stanowią podstawę dla *raportów narodowych*, które z kolei są podstawą *raportów z implementacji* na poziomie ponadnarodowym, mających funkcję ewaluacyjną i powodujących na poziomie ponadnarodowym rozszerzenie funkcji *komunikatów z konferencji* o funkcję korygującą. Tak prezentuje się przestrzeń funkcjonowania terminologii w systemie skonwencjonalizowanych działań tekstowych na gruncie polskim.

Równolegle, dla niemieckich terminów *Qualifikation, Qualifikationsstufe, Deskriptoren, Lernergebnisse*, których źródłem jest QF_DE, funkcję referencjalną pełni także terminologia zawarta w QF_EHEA. W stosunku do QF_EHEA funkcję objaśniającą pełni *Raport końcowy grupy wdrożeniowej*, a funkcję inicjującą i konstytuującą pełnią *komunikaty konferencji* (ministrów szkolnictwa wyższego). Natomiast terminologia QF_DE, tekstu zakotwiczonego w *uchwale Konferencji ministrów kultury landów (KMK-Konferenz)* pełni na mikropoziomie narodowym funkcję referencjalną w odniesieniu do *wytycznych ws. tworzenia planów i programów studiów* oraz planów i programów studiów powstałych w oparciu o te wytyczne. *Raporty komisji akredytacyjnej* pełnią w odniesieniu do tych tekstów funkcję ewaluacyjną i stanowią podstawę dla *raportów narodowych*, które z kolei są podstawą *raportów z implementacji* na

poziomie ponadnarodowym, mających funkcję ewaluacyjną i powodujących również na poziomie ponadnarodowym rozszerzenie funkcji *komunikatów z konferencji* o funkcję korygującą. Tak prezentuje się przestrzeń funkcjonowania terminologii w systemie skonwencjonalizowanych działań tekstowych na gruncie niemieckim.

Schemat 1. Procesy tekstowe w zakresie tematycznym kwalifikacji w Europejskim Obszarze Szkolnictwa Wyższego na przykładzie Polski i Niemiec (por. Błażek 2018: 274⁶)

6 W toku badań przeprowadzonych dla celów niniejszego artykułu dokonałam z jednej strony odpowiadającego dzisiejszemu stanowi badań wyjaśnienia mechanizmów harmonizacji terminologii zidentyfikowanych we wcześniejszych badaniach (Błażek 2018). Z drugiej strony dokonałam także korekty samego ich opisu, co spowodowało konieczność przedstawienia schematów zmodyfikowanych względem wcześniejszych publikacji.

Jak wynika z powyższego opisu, niemiecka i polska przestrzeń skonwencjonalizowanych działań tekstowych w Procesie Bolońskim wykazuje bardzo dużą zbieżność (paralelność), mimo odmiennej struktury szkolnictwa wyższego w Polsce (struktura scentralizowana) i Niemczech (struktura federalistyczna, zdecentralizowana). Owa paralelność skonwencjonalizowanych działań tekstowych oznacza, że harmonizacja wielojęzycznego słownictwa specjalistycznego, które jest częścią tych skonwencjonalizowanych działań tekstowych, nie polega jedynie na jednoznacznym (wielojęzycznym) opisie pojęcia (definicji) i ustaleniu jego nazwy (znaku). Obszar harmonizacji w stosunku do wielojęzycznej leksyki specjalistycznej można wyznaczyć także przez równoległe (tj. w wielu językach jednocześnie) kształtowanie funkcjonalnych procesów tekstowych. Czynnikiem harmonizacyjnym jest tutaj powtarzalność układu działań tekstowych.

Przykład nr 2 – harmonizacja przez skonwencjonalizowanie organizacji semiotycznej tekstów paralelnych

Wyróżnikiem komunikacji specjalistycznej jest wysoki stopień skonwencjonalizowania typów wypowiedzi, tj. wypracowanie gatunków tekstów specjalistycznych (Göpferich 1995; Grucza [2004] 2013). Stała forma gatunkowa w pewien sposób *ogranicza* swobodę wypowiedzi, a jednocześnie zwiększa jej funkcjonalną odtwórczość. Na gatunek tekstu składają się elementy leksykalne (terminologiczne), morfo-syntaktyczne i kontekstowe. Mushchinina (2017: 339) zwraca jednak uwagę, że interpretacja tych elementów, w tym także elementów leksykalnych (terminologii), zależy od występowania w tekście skonwencjonalizowanych komponentów wizualnych. Jak silna może być dominacja poznawcza skonwencjonalizowanych elementów wizualnych tekstu, pokazuje przykład z badań Mushchininy (*ibid.*): przebadani przez nią niemieccy specjaliści w zakresie prawa i gospodarki identyfikowali tekst jako umowę na podstawie charakterystycznej dla niemieckich umów numeracji akapitów. Tekst posiadający elementy leksykalne i morfo-syntaktyczne charakterystyczny dla umów niemieckich, lecz pozbawiony takiej numeracji, był rzadko postrzegany jako umowa. Zjawisko zobrazowane tutaj nadrzędnością numeracji nad treścią tekstu przy rozpoznawaniu gatunku tekstu Ludwik Fleck opisuje jako „konkurencyjność postaci”⁷, tj. postać nadrzędna (tutaj: sygnały semiotyczne) „zwiększa gotowość widzenia postaci podrzędnych, może jednak doprowadzić do tak nadmiernej gotowości, że uzupełniamy nieistniejące szczegóły postaci podrzędnych lub nawet całe brakujące postacie podrzędne. Wtedy postać nadrzędna konkuruje z podrzedną: widzimy słowa, nie widzimy liter” ([1947] 2006: 307).

Dominujące oddziaływanie elementów wizualnych tekstu, które nazywam tutaj sygnałami semiotycznymi, na *spostrzeganie*⁸ terminologii w tekście specjalistycznym, tj. jej interpretację w skonwencjonalizowany sposób, wykorzystywane jest także w harmonizacji terminologii Procesu Bolońskiego. Wyjaśnię to na podstawie uproszczonych struktur trzech kluczowych tekstów dla kwalifikacji w Procesie Bolońskim.

7 „Postaciami” Fleck nazywa „całości bezpośrednio narzucające się spostrzeganiu zmysłowemu” ([1947] 2006: 306).

8 „Spostrzeganie”, jak rozumie to Fleck, „jest przede wszystkim widzeniem jakichś całości, a ich elementy widzi się dopiero potem” ([1947] 2006: 307). Jak pokazują badania nad frazematyką, procesy takie nie są ograniczone do recepcji – człowiek mówiący również odtwarza jednostki języka (frazemy) w całości, „nie widząc” ich pojedynczych elementów (por. Chlebda 2003).

Schemat 2. pokazuje uproszczoną strukturę tekstu QF_EHEA i miejsce w niej terminów kluczowych wyrażonych w języku angielskim.

30

	Outcomes	ECTS Credits
First cycle qualification	...	...
Second cycle qualification	...	...
Third cycle qualification	...	...

Schemat 2. Uproszczona struktura QF_EHEA

Treść QF_EHEA prezentowana jest w formie tabelarycznej. Wśród opisów nagłówków wierszy i kolumn odbiorca musi rozróżnić te nazywające obiekt opisu od tych nazywających cechy obiektu, przy czym to te drugie wyróżnione są szarym tłem. Redundantna budowa terminów *First cycle qualification*, *Second cycle qualification*, *Third cycle qualification* oraz umieszczenie ich w pierwszej kolumnie sprawiają, że odbiorca *spostrzega* je jako kluczowe i *spostrzega* ich trójstopniowość.

QF_GER to siedmiostronicowy tekst, którego treść prezentowana jest również w formie tabelarycznej. Tabela ma wyraźnie trójdzielną budowę wyznaczoną terminami kluczowymi wyodrębnionymi osobnym wierszem i pogrubieniem.

Bachelor-Ebene
...
Master-Ebene
...
Doktoratsebene und äquivalente künstlerische Abschlüsse („Soloklasse/Meisterklasse“)
...

Schemat 3. Uproszczona struktura QF_GER

Treść QF_PL także prezentowana jest w formie tabelarycznej. Świadomie zamieszczam poniżej fragment QF_PL (schemat 4.), których treść pozostaje mało czytelna. Czytelne są jednak części wyróżnione graficznie do *spostrzegania* – to terminy kluczowe zapisane kapitalikami, większą (niż pozostała treść) czcionką oraz wyróżnione jako nagłówki kolumn.

	Kategorie opisowe	Aspekty o podstawowym znaczeniu	POZIOM 6	POZIOM 7	POZIOM 8
			ZNA I ROZUMIE:	ZNA I ROZUMIE:	ZNA I ROZUMIE:
WIEDZA (W)	Głębina i zakres	Kompletność perspektywy poznawczej i zależności	W najwęższym stopniu – wybrane fakty, obiekty i zjawiska oraz dotyczące ich metody i teorie wyjaśniające złożone zależności między nimi, stanowiące podstawę wiedzy ogólnej z zakresu dyscyplin naukowych lub artystycznych tworzących podstawy teoretyczne, ugruntowaną i podbawaną teoretycznie wiedzę obejmującą kluczowe zagadnienia oraz wybrane zagadnienia z zakresu zastosowanej wiedzy szczegółowej – właściwe dla programu studiów, a w przypadku studiów o profilu praktycznym – również zastosowania praktyczne tej wiedzy w działalności zawodowej związanej z ich kierunkiem	W pogłębionym stopniu – wybrane fakty, obiekty i zjawiska oraz dotyczące ich metody i teorie wyjaśniające złożone zależności między nimi, stanowiące zaawansowaną wiedzę ogólną z zakresu dyscyplin naukowych lub artystycznych tworzących podstawy teoretyczne, ugruntowaną i podbawaną teoretycznie wiedzę obejmującą kluczowe zagadnienia oraz wybrane zagadnienia z zakresu zastosowanej wiedzy szczegółowej – właściwe dla programu studiów, a w przypadku studiów o profilu praktycznym – również zastosowania praktyczne tej wiedzy w działalności zawodowej związanej z ich kierunkiem	W stopniu umożliwiający rozwój istniejących paradygmatów – istotowy doświadek, obejmujący podstawy teoretyczne oraz zagadnienia ogólne i wybrane zagadnienia szczególne – właściwe dla dyscypliny naukowej lub artystycznej
	Kontekst	Uwarunkowania, skutki	fundamentalne dyktando współczesnej cywilizacji	fundamentalne dyktando współczesnej cywilizacji	fundamentalne dyktando współczesnej cywilizacji
			W	W	W

Schemat 4. Fragment struktury QF_PL

I tak teksty ram kwalifikacji (EN, GER, PL) prezentowane są w układzie tabelarycznym, z możliwością *spostrzegania* terminów kluczowych na podstawie umieszczenia ich jako nagłówków wiersza lub kolumny, umieszczenia w odrębnym wierszu, uwypuklenia (wytluszczenie lub kapitaliki), jak na prezentowanych wyżej przykładach. Konwencjonalizacja nie musi przy tym polegać na użyciu *jednolitych* sygnałów semiotycznych. W omawianym przypadku polega ona na ich użyciu *w odniesieniu do* kluczowych terminów i w takich (nawet niejednolitych) formach sygnałowych, których zróżnicowanie nie przekroczy granicy, za którą uwaga odbiorcy kierowana jest na terminy konkurencyjne.

Efekt harmonizacyjnym (Tabela 3.) skonwencjonalizowanej organizacji semiotycznej tekstu jest, niezależna od języka tekstu, jednolita kategoryzacja zawartych w nim terminów kluczowych (w tabeli: wiersze oznaczone jednolitym kolorem), zgodnie z ich miejscem w systemie terminologicznym, odbywająca się bez konieczności odwoływania się do definicji lub użycia jednolitych międzynarodowych form strukturalnych.

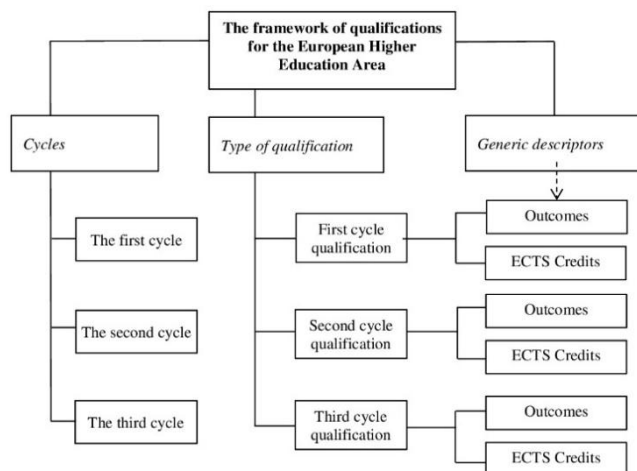
Tabela 3. Efekt harmonizacyjny wynikający ze skonwencjonalizowania sygnałów semiotycznych (por. Błażek 2018: 335)

QF_EHEA	QF_GER	QF_PL
First cycle qualification	Bachelor-Ebene	Poziom 6
Second cycle qualification	Master-Ebene	Poziom 7
Third cycle qualification	Doktoratsebene und äquivalente künstlerische Abschlüsse	Poziom 8

Przykład nr 3 – harmonizacja przez paralelną terminologizację tekstową

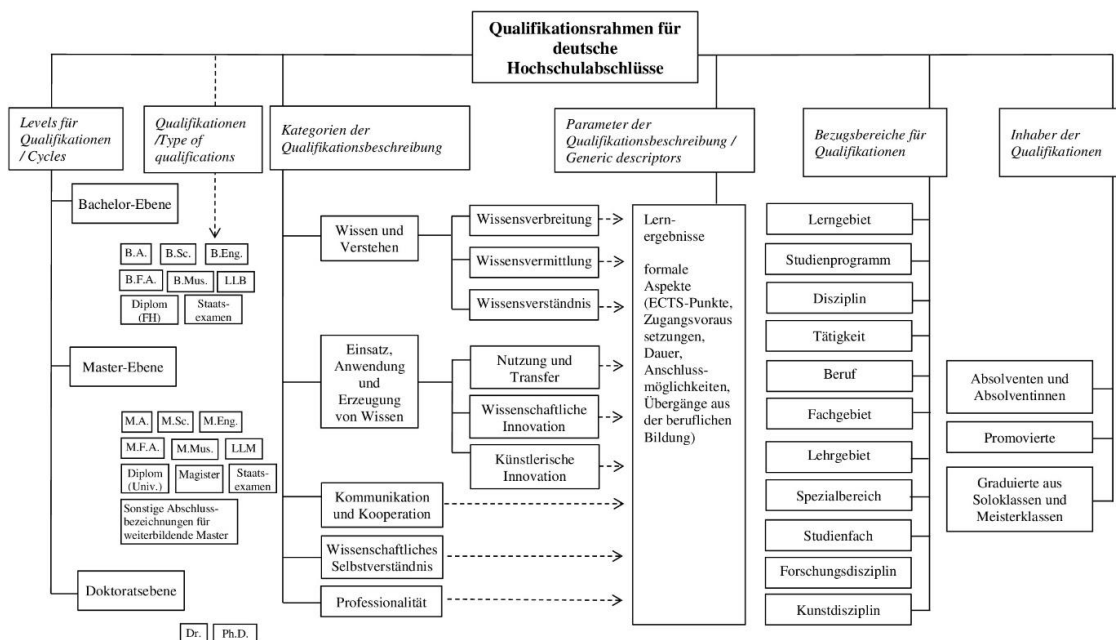
Roelcke (2018: 171) proponuje prowadzenie analizy terminologii nie tylko z punktu widzenia pojedynczych terminów i relacji między nimi w tekście, lecz tekstowego konstytuowania się całych systemów terminologicznych. Odwołując się do Kamenskiej (1990), można powiedzieć, że dzięki takiej analizie uzyskujemy linearny obraz modeli pojęciowych, będących bezpośrednim przedmiotem werbalizacji. Linearyzacja modeli pojęciowych jest etapem pośrednim między istnieniem struktur myślowych i tworzeniem tekstu. Obraz linearny modeli pojęciowych daje nam zatem wgląd w styl myślowy danej wspólnoty specjalistów, bowiem „jądrem stylu jest siatka kategorialnych pojęć” (Gajda 1990: 50).

Schemat 5. pokazuje ukonstytuowany w tekście QF_EHEA system terminologiczny, przy czym terminy oznaczone kursywą (*cycles, type of qualifications, generic descriptors*) są jedynie terminami dorozumianymi, kategoryzującymi, i nie występują w tekście. Zostały wprowadzone do schematu ze względu na możliwość prześledzenia oznaczonych nimi kategorii w systemach terminologicznych ukonstytuowanych w kolejnych tekstach.

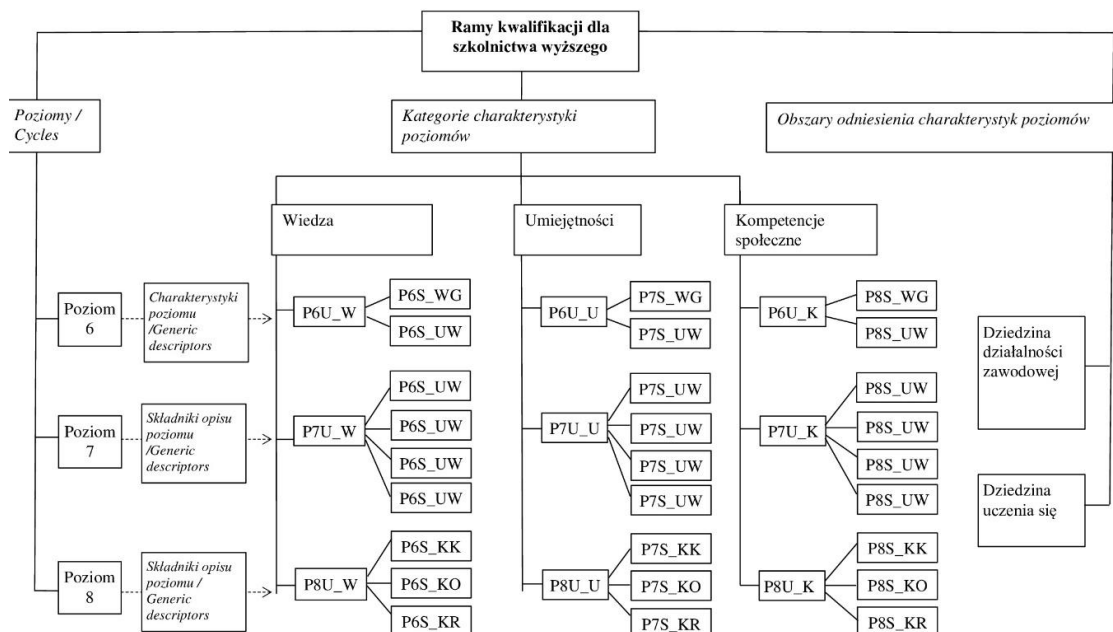
Schemat 5. Rekonstrukcja terminologizacji tekstowej w QF_EHEA (por. Błażek 2018: 330)

Pokazany na schemacie 6. system terminologiczny ukonstytuowany w QF_GER i przedstawiony tutaj w języku oryginalnym, zawiera w sobie całość systemu terminologicznego z QF_EN (odpowiednie kategorie zostały na schemacie dodatkowo oznaczone w języku angielskim – *cycles*, *type of qualifications*, *generic descriptors*) oraz rozbudowuje go o kolejne elementy.

Schemat 6. Rekonstrukcja terminologizacji tekstowej w QF_GER (por. Błażek 2018: 292)

Schemat 7. przedstawia system terminologiczny ukonstytuowany w QF_PL, który zawiera w sobie dwa podstawowe elementy systemu terminologicznego z QF_EN (odpowiednie kategorie zostały na schemacie dodatkowo oznaczone w języku angielskim – *cycles*, *generic descriptors*) oraz rozbudowuje go o kolejne elementy.

Schemat 7. Rekonstrukcja terminologizacji tekstowej w QF_PL (por. Błażek 2018: 315)

Porównując powyższe rekonstrukcje terminologizacji tekstowej systemów pojęciowych z zakresu kwalifikacji w Procesie Bolońskim i uwzględniając poczynione wcześniej uwagi teoretyczne, można wyciągnąć następujący wniosek: podstawą specjalistycznego stylu myślowego uczestników komunikacji w analizowanym obszarze jest siatka pojęć ukonstytuowana w tekście QF_EHEA. Harmonizacja odbywa się tu poprzez przejście tej siatki pojęć do tekstów ram kwalifikacji formułowanych w kolejnych językach (z możliwością jej rozbudowywania), tj. przejście przesłanek określonego tymi pojęciami specjalistycznego stylu myślowego.

Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, że badania nad terminologią międzynarodowych procesów integracyjnych w obszarze społeczno-politycznym nie tylko mają wartość poznawczą dla samego opisu terminologii, lecz ujawniają także zjawiska, które przeczą modelowi harmonizacji terminów w ujęciu normatywnym, a jeśli nie przeczą, to przynajmniej model ten uzupełniają. Jednak, jak wykazałam wyżej, zjawiska te dają się uchwycić dopiero, gdy oglądu terminologii dokonujemy z perspektywy kulturowości komunikacji specjalistycznej, tj. uwzględniając fakt, że regulowanie

rzeczywistości wspólnotowej nie następuje jedynie w drodze operacji intelektualnych zorientowanych na język, lecz odbywa się w komunikacji przez postrzeganie, przetwarzanie i (intencjonalne) stosowanie przez pojedynczego człowieka sprzężonych z celem wspólnoty reguł interpretacyjnych i systemów normatywnych będących częścią interakcji wspólnot specjalistycznych.

Bibliografia

Teksty źródłowe

- [QF_EHEA]: The Framework of Qualifications for the European Higher Education Area. https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/WG_Frameworks_qualification/85/2/Framework_qualificationsforEHEA-May2005_587852.pdf [data dostępu: 4.09.2023].
- [QF_GER]: Qualifikationsrahmen für deutsche Hochschulabschlüsse. https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2017/2017_02_16-Qualifikationsrahmen.pdf https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/veroeffentlichungen_beschluesse/2017/2017_02_16-Qualifikationsrahmen.pdf [data dostępu: 4.09.2023].
- [QF_PL]: Polska Rama Kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego. https://kwalifikacje.gov.pl/images/downloads/materia%C5%82y_do_serwisu_ZSK/tabele_PRK/PRK_tab5.pdf [data dostępu: 4.09.2023].

Opracowania naukowe

- Błażek, Agnieszka (2018) *Einheit in Vielfalt: Der Bologna-Prozess. Fachlexikologische und fachkommunikative Aspekte*. Berlin: Frank & Timme.
- Błażek, Agnieszka (2021) „Harmonisierung internationaler Terminologien. Ein Forschungsüberblick im Kontext gesellschaftspolitischer Integrationsentwicklungen”. [W:] Hartwig Kalverkämper, Klaus-Dieter Baumann (red.) *Fachkommunikationsforschung im Spannungsfeld von Methoden, Instrumenten und Fächern*. Berlin: Frank & Timme; 285–306.
- Błażek, Agnieszka (2023) „Działalność terminologiczna Hipolita Cegielskiego w świetle aktualnych zagadnień komunikacji specjalistycznej”. [W:] *Applied Linguistics Papers*. Vol. 27(4); 13–25.
- Chlebda, Wojciech (2003) *Elementy frazematyki: wprowadzenie do frazeologii nadawcy*. Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Fleck, Ludwik ([1947] 2006) „Patrzeć, widzieć, wiedzieć [Problemy. Vol. 2; 74–84]”. [W:] Zdzisław Cackowski, Stefan Symotiuik (red.) *Ludwik Fleck. Psychosocjologia poznania naukowego. Powstanie i rozwój faktu naukowego oraz inne pisma z filozofii poznania*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; 306–323.
- Gajda, Stanisław (1990) *Wprowadzenie do teorii terminu*. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Galinski, Christian, Gerhard Budin (1999) „Deskriptive und präskriptive Terminologieerarbeitung”. [W:] Lothar Hoffmann, Hartwig Kalverkämper, Herbert Ernst Wiegand (red.) *Fachsprachen – Languages for Special Purposes. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Berlin, New York: de Gruyter Mouton; 2183–2207.
- Göpferich, Susanne (1995) *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik. Pragmatische Typologie – Kontrastierung – Translation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

- Grucza, Sambor ([2004] 2013) *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej.
- Grucza, Sambor (2020) „Lingwistyczne podstawy badań specjalistycznej komunikacji międzykulturowej”. [W:] Anetta Buras-Marciniak, Stanisław Goźdz-Roszkowski (red.) *Języki specjalistyczne w komunikacji interkulturowej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego; 11–20.
- Helbig, Jörg (1996) *Intertextualität und Markierung: Untersuchungen zur Systematik und Funktion der Signalisierung von Intertextualität*. Heidelberg: Winter.
- Kalverkämper, Hartwig (2016) „Kulturwissenschaftliche Orientierung in der Fachsprachenforschung”. [W:] Ludwig Jäger, Werner Holly, Peter Krapp, Samuel Weber, Simone Heekeren (red.) *Sprache – Kultur – Kommunikation. Ein internationales Handbuch zu Linguistik als Kulturwissenschaft*. Berlin, Boston: de Gruyter Mouton; 757–770.
- Kalverkämper, Hartwig (2023) „Fachkommunikationsforschung in Bildungs-Verantwortung: Initiative für ein humanistisches Selbstverständnis als eine gesellschaftliche Vermittlungsdisziplin”. [W:] Marina Adams, Klaus-Dieter Baumann, Hartwig Kalverkämper (red.) *Zukunftsformate der Fachkommunikationsforschung. Wissenstransfer – Bildung – Interlingualität*. Berlin: Frank & Timme; 77–161.
- Kamenskaja, Olga L. (1990) *Tekst i komunikacija*. Moskva: Vyshaja shkola.
- Klein, Josef (1991) „Politische Textsorten”. [W:] Klaus Brinker (red.) *Aspekte der Textlinguistik*. Hildesheim: Olms; 245–278.
- Malinowski, Bronisław ([1944] 2001) [*Freedom and Civilisation*. Roy Publishers]. Tłum. pol. Janusz Mucha, Józef Obrębski. *Wolność i cywilizacja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mushchinina, Maria (2017) *Sprachverwendung und Normvorstellung in der Fachkommunikation*. Berlin: Frank & Timme.
- Nycz, Krzysztof (2016) „Vernetzung von (Fach-)Texten”. [W:] Hartwig Kalverkämper (red.) *Fachkommunikation im Fokus – Paradigmen, Positionen, Perspektiven*. Berlin: Frank & Timme; 389–418.
- Pałubicka, Anna (2006) *Myślenie w perspektywie poręczności a pojęciowa konstrukcja świata*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Epigram.
- Riggs, Fred Warren (1981) *Interconcept Report: a New Paradigm for Solving the Terminology Problems of the Social Sciences*. Paris: UNESCO.
- Roelcke, Thorsten (2018) „Die Konstitution terminologischer Systeme in Fachsprachen”. [W:] Stefan Engelberg, Heidrun Kämper, Petra Storjohann (red.) *Wortschatz: Theorie, Empirie, Dokumentation*. Berlin, Boston: De Gruyter; 171–188.
- Tuchańska, Barbara (2014) „Ontologia kulturowa: kulturowość bycia”. [W:] *Diametros*. Vol. 42; 262–289.
- Wüster, Eugen ([1931] 1966) *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik. Die nationale Sprachnormung und ihre Verallgemeinerung*. Bonn: Bouvier.
- Zabrocki, Ludwik (1963) *Wspólnoty komunikatywne w genezie i rozwoju języka niemieckiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

